

GYÖRGY KURTÁG: JÁTEKOK (Hry) – GRAFICKÉ KLAVÍRNÍ PARTITURY

Mgr. Magda Zichová

Zajímavým počinem v oblasti instruktivní klavírní literatury jsou grafické partitury maďarského skladatele a klavíristy Györgyho Kurtága uvedené v autorově obsáhlé sbírce **Játékok (Hry)**. „Kurtág je jediný skladatel, jenž žil během maďarského komunistického režimu (1949 – 89), a přesto získal mezinárodní uznání. Svým dílem navázal na Bartóka, Weberna a v menší míře i Stravinského. Jeho dílo je charakteristické zhuštěním v rozsahu, síle a mimořádnou naléhavostí výrazu. To, co Kurtág oceňoval na Webernovi, nebyla – nezvykle na svou dobu – stavba děl, ale intenzita a zhuštění citu. Kurtág vyžadoval, aby i jeho vlastní hudba byla podobně kompaktní a intenzivní.“¹ Studoval na hudební akademii Franze Liszta v Budapešti (1946 – 55) a strávil rok v Paříži (1957 – 58), kde navštěvoval hodiny Messiaena a Milhauda. Mezi jeho žáky patří Zoltán Kocsis a András Schiff.

„Když Kurtága v roce 1973 oslovila učitelka klavíru Marianne Teöke, aby přispěl několika kousky do alba skladeb pro děti, složil sbírku s názvem **Elő-Játékok (,Před-Hry‘)**. Úkol napsat jednoduché skladby pro určitý typ hráče ho vymanil ze slepé uličky².“³ Dalším stimulem bylo experimentální *Új Zenei Studio (Studio nové hudby)*⁴, vzniklé v Budapešti roku 1970 z aktivit dirigenta Alberta Simona a muzikologa Andráse Wilheima. Na workshopech a koncertech uváděla skupina maďarské premiéry děl skladatelů jako Stockhausen, Cage, Wolff, Feldman, Kagel a Reich, a komponovala nová díla, aby prozkoumala inovační, improvizaci interakce mezi hraním a komponováním.

„Nově nalezená forma psaní pro klavír se jevila tak důležitá, že od první objednávky se staly skladby nazvané **Játékok (Hry)** jakýmsi horizontem, k němuž směřovala Kurtágova veškerá skladatelská činnost. Skladby měly nabídnout dětem osvobozující přístup k provozování hudby i ke klavíru samotnému, ale rozvinuly se v osvobozující činnost i pro samotného skladatele. Použitá grafická notace má spíše stimulovat interpreta (dospělého nebo dítě) k experimentování se zvukem a citem než vést k rozumové analýze partitury. Podle

¹ György Kurtág[online]. Oxford music online [cit. 21. 8. 2012]. Dostupné z: <http://www.oxfordmusiconline.com:80/subscriber/article/opr/t114/e3793> (vlastní překlad)

² Jeho předchozí jedinečné rozsáhlé symfonické vokální dílo **Rčení Pétera Bornemisza** neudělalo při světové premiéře v roce 1968 v Darmstadtu dojem, a následkem toho nebyl Kurtág dalších pět let schopen udělat větší pokrok. Nepomohl mu ani rok strávený studiem v západním Berlíně (1971), podpořený *Deutscher akademischer Austauschdienst (Německou akademickou výměnnou službou)*.

³ György Kurtág[online]. Oxford music online [cit. 21. 8. 2012].

Dostupné z: <http://www.oxfordmusiconline.com:80/subscriber/article/opr/t114/e3793> (vlastní překlad)

⁴ Členskými skladateli byli Gyula Csapó, Barnabás Dukay, Zoltán Jeney, László Sárosi, Zsolt Serej a László Vidovszky.

instrukcí k interpretaci se má tímto způsobem obnovit spontaneita takových praktik jako jsou volná deklamace, lidová hudba *parlando* – *rubato* a gregoriánský chorál. Některé kusy jsou porovnávány s Duchampovými *objets trouvés*⁵: interpret hraje „hru“ s *glissandem* (***Perpetuum mobile /objet trouvé/***), další hru se všemi C klávesami na klaviatuře (***Prelude and Waltz in C***). Hry byly způsob, jak filtrovat hudební nápady ostatních, někdy ve formě poct (hommage), jindy neadresně. Kurtág také experimentoval s individuálními styly členů Studia nové hudby, odtud vznikly skladby ***Hommage à Jeney (Telefonní čísla našich milovaných 1)*** a ***Hommage à Vidovszky (Telefonní čísla našich milovaných 2)***. Do díla byl schopný také zobrazit události svého života. S **Hrami** nakládal jako s hudebním diářem – mnoho titulů odkazuje k smrti přátel nebo kolegů.⁶

Jak uvádí ve své disertační práci Věra Chmelová, „grafické partitury tvoří zajímavou a neopomenutelnou součást tvorby 2. poloviny 20. století, jež podporuje a rozvíjí fantazii a tvořivost interpreta“⁷. „Grafická hudba představuje uměleckou aktivitu založenou na podobnostním vztahu vizuálního a auditivního vnímání. Vzniká kombinací výtvarné a zvukové představitivosti.“⁸ Kofroň upozorňuje na přednost grafických partitur, spočívající v jejich „otevřenosti“ a „aktuálnosti“, tj. bez vázanosti na dobovou praxi.⁹ Chmelová dodává: „Podle Kofroně pracují grafické partitury se třemi druhy vizuálních prvků: symbolem, znakem a asociací. Realizují se dvěma způsoby: buď se interpret na způsob provedení předem připraví, anebo ji zahraje bez přípravy na způsob improvizace.“¹⁰

Nový způsob záznamu hudby je silně ovlivněn rozvojem elektroakustické hudby, kterou není možné zapsat tradiční notací. Mezi první průkopníky grafického znázorňování hudby patřili v padesátých letech Anestis Logothetis a John Cage. Věra Chmelová¹¹ dodává, že v české a slovenské klavírní tvorbě jsou grafické partitury spíše vzácným jevem. Autorem několika grafických partitur je například Peter Graham¹².

Práce na **Hrách** začala v roce 1973. Sbírka dnes sestává z několika dílů a tvoří nedokončený celek, do kterého autor průběžně přispívá dalšími skladbami. „*Sbírka obsahuje*

⁵ Doslova „nalezený předmět“. V Duchampově podání tzv. *readymades* – naprosto nezměněné předměty denního života, zbavené své každodenní spotřební funkce, prezentované jako umění. (FRONTISI, Claude. *Obrazové dějiny umění*, 1. vyd. Praha: Knižní klub, 2005. s. 429)

⁶ György Kurtág[online]. Oxford music online [cit. 21. 8. 2012].

Dostupné z: <http://www.oxfordmusiconline.com:80/subscriber/article/opr/t114/e3793> (vlastní překlad)

⁷ CHMELOVÁ, Věra. *Česká a slovenská klavírní literatura 2. poloviny 20. století*. Brno, 2009. s. 273.

⁸ LOUDOVÁ, Ivana. *Moderní notace a její interpretace*. 1. vyd. Praha: HAMU, 1998. s. 28.

⁹ KOFROŇ, Petr a SMOLKA, Martin. *Grafické partitury a koncepty*. 1. vyd. Olomouc: Votobia, 1996. s. 7.

¹⁰ CHMELOVÁ, Věra. *Česká a slovenská klavírní literatura 2. poloviny 20. století*. Brno, 2009. s. 273.

¹¹ CHMELOVÁ, Věra. *Česká a slovenská klavírní literatura 2. poloviny 20. století*. Brno, 2009. s. 274.

¹² Viz kapitola 3.11.

*širokou paletu skladatelských technik, historických modelů a zvukových možností.*¹³ Nalezneme tu skladby pro dvě i čtyři ruce. Vytvoření sbírky navrátilo autora zpět ke koncertní činnosti. Ta mu společně s pedagogickým působením zaručila od roku 1985 stoupající mezinárodní zájem. Čtyřruční skladby uváděl Kurtág se svou ženou Mártou¹⁴, řadu skladeb v jejich provedení lze zhlédnout na internetovém portálu www.youtube.com. U některých skladeb je přímo žádoucí, aby interpret nejprve provedení skladby viděl na vlastní oči, protože daná interpretace může sloužit jako inspirace i jako orientační bod při dešifrování autorova netradičního způsobu zápisu. Určitě není vhodné, aby žák interpretaci kopíroval. Čtení některých skladeb může připomínat téměř hlavolam a vyžaduje od interpreta značnou představivost a fantazii. Skladby poskytují dětem dostatek prostoru pro seberealizaci, pravdou ovšem zůstává, že přesvědčivě skladby vyzní spíše u žáků extrovertních, kteří se nebojí experimentovat a rádi prezentují své dovednosti, jelikož přednes těchto skladeb vyžaduje značnou míru sebevědomí. Na druhou stranu žákům ne příliš technicky vybaveným bude umožněn projev odpovídající jejich technické úrovni. Dané skladby jim také mohou napomoci uvolnit hrací aparát. Provedení skladeb může dále rozvíjet schopnost pro improvizaci, která je většinou stále opomíjenou složkou klavírní hry na všech typech škol. Taktéž nápadité názvy skladeb provokují fantazii. Proces hry se zde jeví více důležitý než výsledek, způsob hry uvolňuje tělo i ducha. Skladby nemusejí být nutně technicky náročné, ale jako obtížné se budou jevit kvůli způsobu zápisu.

Zřejmě jako motivaci předkládá autor v prvním dílu cyklu skladbu šestileté autorky Krisztiny Takács zapsanou grafickými symboly s doprovodným příběhem, který líčí krátkou zápletku¹⁵. Skladba je nazvána *Zajíček a liška*.

¹³ György Kurtág[online]. *Oxford music online* [cit. 21. 8. 2012].

Dostupné z: <http://www.oxfordmusiconline.com:80/subscriber/article/opr/t114/e3793> (vlastní překlad)

¹⁴ Klavíristka Márta Kinsker, Kurtág se s ní oženil v roce 1947.

¹⁵ „*Plížící se liška přijde na lesní palouk a rozhlíží se. Zajíček také běží k palouku, rozhlíží se. Liška pronásleduje zajíčka. Lovce zažene liška a vystřelí!*“ KURTÁG, György. *Játékok*. 1. vyd. Budapešť: Editio Musica, 1979. (vlastní překlad)

Hry I: Zajíček a liška – skladba šestileté autorky s příběhem

9

A

A nyuszir és a róka

Takács Krisztina 6 éves korában írta

Das Häschen und der Fuchs *The Bunny and the Fox*
 Von der 6-jährigen Krisztina Takács komponiert Composed by Krisztina Takács aged 6.

Lopakodik a róka, a tisztába érve körülnéz.
 Der Fuchs schleicht sich heran, auf der Lichtung blickt er sich um.
 The creeping fox, arriving at the glade, looks around.

Szalad a nyuszir is a tisztás felé. Körülnéz.
 Auch das Häschen läuft zur Lichtung. Es blickt sich um.
 The Bunny also runs toward the glade. He looks around.

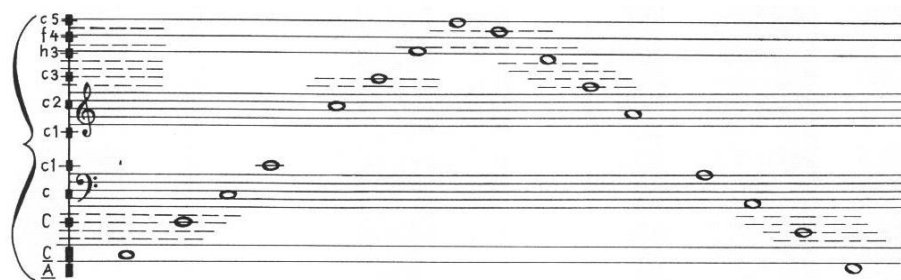
A róka üldözi a nyuszt.
 Der Fuchs verfolgt das Häschen.
 The fox pursues the Bunny

A vadász elkergeti a rókat és ... lö!
 Der Jäger vertreibt den Fuchs und ... schießt!
 The hunter chases off the fox and ... shoots!

V úvodu **prvního dílu**, který je věnován stejně jako díl druhý a třetí autorově učitelce klavíru Magdě Tardos, je uvedeno rozvržení prvního dílu: na straně A (levé) je volný pohyb klastrů s notami, jejichž výška ani délka není přesně definována, na straně B (pravé) jsou úkoly, které jsou specifitější. „Obě strany se navzájem doplňují, avšak klavírista by měl také dbát pořadí jednotlivých skladeb na každé straně.“¹⁶ Po jmenném seznamu skladeb je v samém úvodu prvního dílu sbírky uvedena tabulka s přehledem osnov a jejich značení:

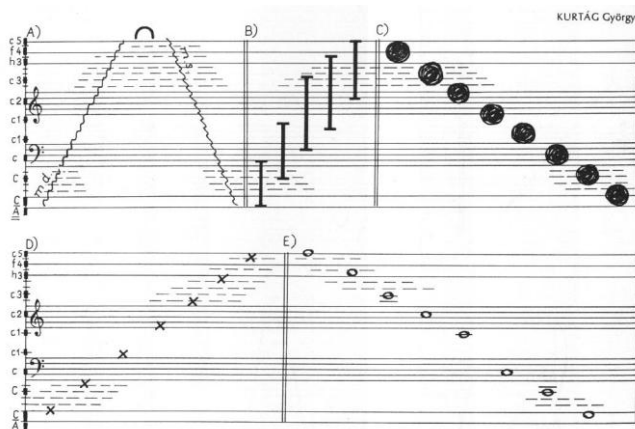
¹⁶ Z anglického “pages A and B are complementary but one should also observe the order of the pieces on each individual page” (vlastní překlad). Výrok zřejmě znamená, že význam má i to, v jakém pořadí budou skladby při interpretaci hrány.

Hry I: Tabulka s přehledem osnov

Na další straně je interpret seznámen se základními stavebními prvky skladeb. Komentáře ke skladbám jsou poskytnuty ve třech jazycích – maďarsky, německy a anglicky. Samotné grafické symboly ale vysvětleny nejsou, tudíž se interpretace jeví jako velmi nejasná.

Hry I: Přehled základních prvků

V poznámkách k těmto prvkům autor uvádí, že se mají hrát ve stoje za chůze, vsedě pouze s dotykem kláves bez zvuku a vsedě se znějícími tóny. Dále uvádí, že tyto prvky lze hrát celé stejnou rukou, se střídáním rukou po každých dvou až třech tónech nebo s jejich střídáním na každém novém prvku. Tím, že nenalézáme přesný popis toho, co individuální grafické symboly znamenají, je již na úplném začátku ponechána volná představivost interpretovi v míře možná až poněkud překvapivé.

Teprve dále se dozvídáme, že svislou tučnou čarou je značena **hra loktem**. *Obrázek 2a* značí změnu loktů (střídavě hrají na bílých a černých klávesách, volba ruky je určena praporkem u symbolu), *obrázek 2c* značí paralelní pohyb, kdy jedna ruka hraje na bílých a druhá na černých klávesách, *obrázek 2e* označuje protipohyb.

Hry I: Různé způsoby hry loktem (obr. 2a – 2e)

2a)
(váltott könyök)
(Wechsel der Unterarme)
(changed elbows)

b)
(Legato csúszó könyökkel)
(Legatospiel mit „gleitenden“ Unterarmen)
(Legato with sliding ellbows)

c)
(párhuzamos mozgás)
(Parallelbewegung)
(parallel motion)

d)
(könyök és glissando)
(Unterarm-Cluster und Glissando)
(elbow and glissando)

e)
(ellenmozgás)
(Gegenbewegung)
(contrary motion)

The image displays five musical notation examples (2a-e) for piano, illustrating various techniques for playing with the elbow. Each example is written on a grand staff (treble and bass clefs).
 - Example 2a: Shows a sequence of chords with a 'váltott könyök' (changed elbows) technique. The notes are marked with 'm.d.' (mano destra) and 'm.s.' (mano sinistra).
 - Example 2b: Illustrates 'Legato csúszó könyökkel' (Legato with sliding ellbows). It features a continuous line of notes with a 'p' (piano) to 'f' (forte) dynamic marking and a '(f > p)' instruction.
 - Example 2c: Shows 'párhuzamos mozgás' (parallel motion) with a 'Wechsel der Richtung, dann auch Wechsel der Arme' (change of direction, then also change of arms) instruction.
 - Example 2d: Depicts 'könyök és glissando' (elbow and glissando) with a 'p' dynamic marking and a 'gliss.' (glissando) line.
 - Example 2e: Shows 'ellenmozgás' (contrary motion) with a 'Gegenbewegung' instruction.

Záhy se objevují cvičení rozložená na stranu A a B, kdy strana A představuje orientační zápis tvořený z grafických symbolů, a strana B konkrétnější zápis využívající výšek a délek not. Paralelní průběh skladby vypadá takto:

Hry 1: Strana A – hra dlaní (orientační zápis)

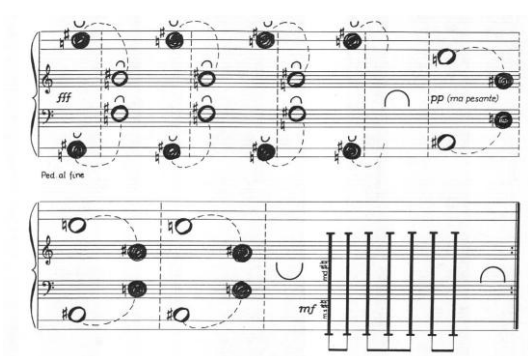

Hry 1: Strana B – hra dlaní (přesnější zápis)

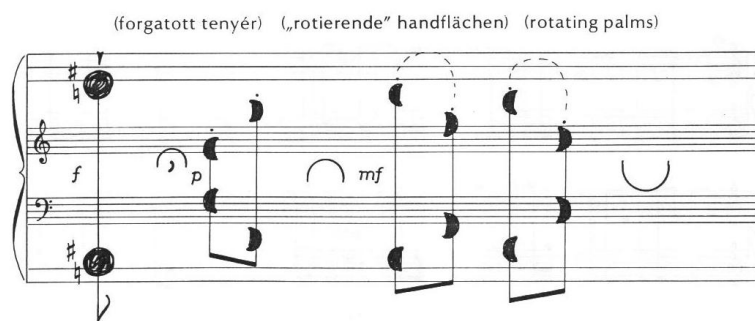
Zde je uvedeno, že se má cvičení procvičovat i na černých klávesách, vždy stejným prstem. Je dodáno, že tento typ procvičování může být použit u jakékoli podobné skladby cyklu.

Hry 1: Příklad cvičení na *hru dlaní*

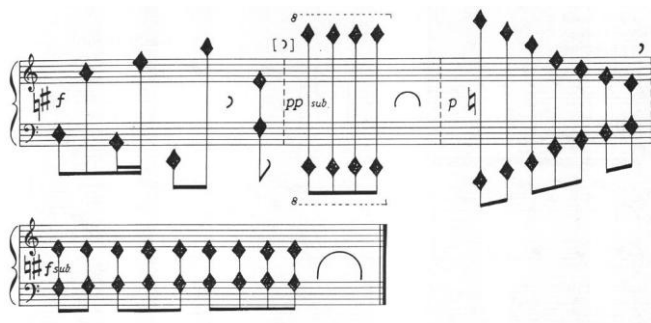
Objevuje se i grafická značka ve tvaru půlměsíce pro hru **rotující dlaní**.

Hry 1: Příklad cvičení na hru rotující dlaní

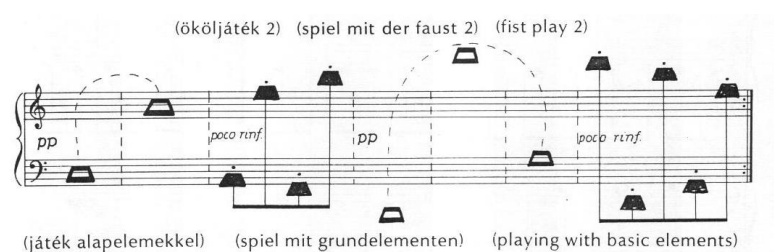
Dále autor uvádí grafickou podobu **hry pěstí**. Namísto hlaviček not umísťuje autor kosočtverce nebo lichoběžníky.

Hry 1: Hra pěstí 1 – kosočtverce

Použití posuvek v této skladbě není dostatečně vysvětleno. V prvních dvou taktů je zřejmě možné kombinovat černé klávesy s bílými, ve třetím taktu je doporučená hra pouze na bílých klávesách, v závěru opět jejich kombinace.

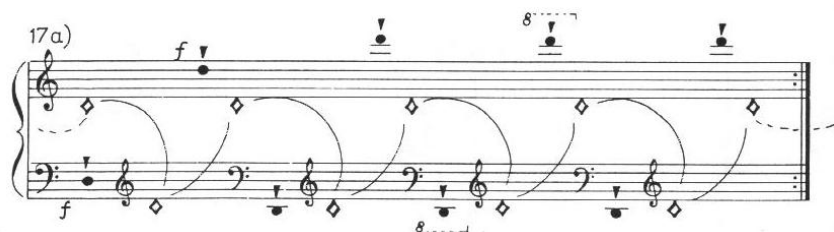
Hry 1: Hra pěstí 2 – lichoběžníky

Autor ovšem neuvádí, zda rozdílná grafická podoba značí i odlišnou interpretaci.

Skladba s názvem ***Hraní s alikvoty*** umožní pohyb po velké ploše klaviatury a současně nabízí zajímavé zvukové možnosti. Na doporučení autora se má skladba hrát stejnými prsty na bílých i černých klávesách.

Hry 1: Hraní s alikvoty

Jednou z mnoha skladeb, které je možno zhlédnout na internetu v podání autora, je ***Perpetuum mobile (objet trouvé)***¹⁷. Předkládám kompletní skladbu, lépe řečeno její grafickou podobu. Na soustředěné interpretaci autora lze dobře sledovat její provedení na základě grafické partitury. Navíc je možno odpozorovat hru glissando na černých klávesách hřbetem dlaně. Skladba a současně i nahrávka jistě pomohou žákům k vytvoření představy a k technickému zvládnutí hry glissando.

¹⁷ Kurtág – Perpetuum mobile [online]. Youtube [cit. 21. 8. 2012].
Dostupné z: <http://www.youtube.com/watch?v=pLbx5aSVEfM>

Hry I: Perpetuum mobile (objet trouvé) – celá skladba

1

A

Örökmozgó *

(talált tárgy)

Perpetuum mobile (objet trouvé)

Vivace, ma sempre tranquillo

(c)

m.s. m.s. simile

m.d. simile

legatissimo possibile

sempre con Ped.

molto

(repet. ad lib.)

pp *molto*

subff

* vide pag. 25

Z. 8377

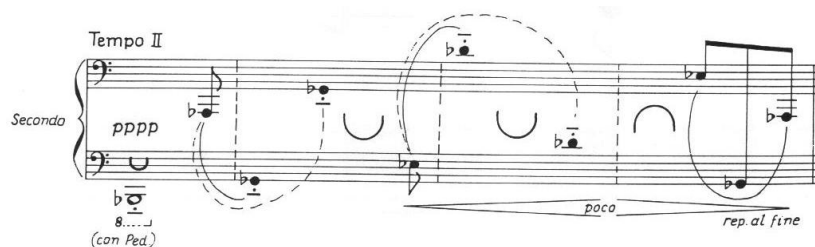
Způsob zápisu je jistě zajímavý, vzbuzuje v interpretovi zvědavost, může vést k improvizaci při interpretaci. Těžko ale v tomto případě můžeme hovořit o skladbě v pravém slova smyslu – chybí zde jakékoli formální „překvapení“, pestřejší kombinace rozdílných prvků apod.

U skladby *Hommage à Verdi*, která je určena pro čtyři ruce, autor uvádí, že secondo začíná v tempu, které si určí interpret, jenž může začít hrát dříve, současně nebo později než hráč prima. Každý hráč na konci svého partu udělá kratší nebo delší pauzu (zřejmě, aby oba hráči skončili společně). Autor také upozorňuje, že rytmická figura totožná v obou partech by pokud možno neměla při čtyřruční hře zaznít současně v obou hlasech.

Hry I: Hommage à Verdi – primo

Hry I: Hommage à Verdi – secondo

Následující skladbu *Hommage à Bartók* je možné hrát hranou dlaně (čtyřmi, třemi nebo dvěma prsty).

Hry I: Hommage à Bartók

Skladba *Hommage à Máriássy István* s podtitulem „odhalování akordů“¹⁸ může poskytovat možnost k procvičení harmonie, k nácvičení slyšení jednotlivých tónů souzvuků. Německý podtitul¹⁹ skladby spíše naznačuje pomalé hraní těchto spojů.

¹⁸ Přeloženo z anglického názvu *detecting chords*.

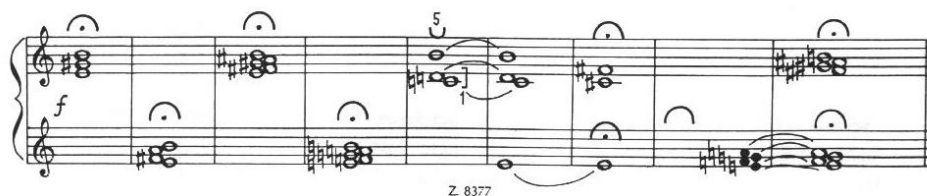
¹⁹ *Harmonien, sich langsam wandelnd*.

Hry 1: *Hommage à Máriássy István*

Hommage à Máriássy István

(hangzat-kereső)

(harmonien, sich langsam wandelnd) (detecting chords)

U skladby **Malý chorál** napsal autor pouze dva řádky a nabádá interpreta, aby si další řádky složil sám tím, že bude číst noty pozpátku (technika raka), ale za použití rytmu a dynamiky původní sekvence. Jako na jiných místech i zde překvapuje rytmická monotónnost zadání.

Hry 1: *Malý chorál* – skladba s instrukcemi skladatele k improvizaci

Kis korál (2)

Kleiner Choral (2) Little Chorale (2)

Egy korál első két sorát látjuk. Alkossuk meg önállóan a harmadik és negyedik sort, úgy, hogy a hangokat visszafelé, „rákmenetben” olvassuk, de a ritmust és dinamikát az eredeti sorrendben alkalmazzuk rájuk.
Wir sehen die ersten zwei Zeilen eines Choral. Bilden wir nun selbständig die 3. und 4. Zeilen, indem wir die Noten von hinten nach vorne „im Krebsgang” lesen, wobei Rhythmus und Dynamik in der ursprünglichen Reihenfolge bleiben.
We see the first two lines of a chorale. Let us create the third and fourth lines by ourselves, by reading the notes backwards, “crabwise”, but applying the rhythm and dynamics in the original sequence.

Ve **druhém dílu** se objevují některé další prvky. Například ve skladbě **Hommage à Balint Endre** jsou uvedeny dvě kresby, k nimž autor dodává, že interpret má na jejich základě improvizovat různými způsoby v souladu s hustotou kresby.

Hry 2: *Hommage à Balint Endre – kresby značící improvizaci*

Hommage à Bálint Endre

*Az ábra sűrűségének arányában, többféle játékmóddal rögtönözünk
*Der Dichte des Gebildes entsprechend improvisiere man mit verschiedenen Spielarten
*Improvise in various manners of performance in proportion to the density of the drawing

Objevuje se zde řada skladeb napsaných pouze na jedné lince, přičemž autor dodává, že noty mohou být libovolně rozděleny mezi obě ruce.

Představený výběr skladeb reprezentuje jen velmi malý zlomek z tohoto obsáhlého díla. Jedná se o originální počín na poli instruktivní klavírní literatury, i když v jejím rámci může zaujímat poněkud okrajové místo. Jistě se může stát vítaným zpestřením klavírních lekcí, může obohatit repertoár a výuku a pomoci k rozvinutí improvizačních schopností. Závěrem můžeme konstatovat, že daná sbírka je v klavírním vyučování jistě použitelná, ale jako průprava k zvládnutí uvedených grafických partitur poslouží jistě tradiční skladby.

LITERATURA

György Kurtág [online]. *Oxford Music Online* [cit. 21. 8. 2012].

Dostupné z: <http://www.oxfordmusiconline.com:80/subscriber/article/grove/music/15695>

György Kurtág[online]. *Oxford Music Online* [cit. 21. 8. 2012].

Dostupné z: <http://www.oxfordmusiconline.com:80/subscriber/article/opr/t114/e3793>

György Kurtág - Biography [online]. *Universal Edition* [cit. 21. 8. 2012].

Dostupné z: <http://www.universaledition.com/Gyorgy-Kurtag/composers-and-works/composer/402>

KOFRONĚ, Petr a SMOLKA, Martin. *Grafické partitury a koncepty*. 1. vyd. Olomouc: Votobia, 1996. 89 s.

Kurtág – Perpetuum mobile [online]. *Youtube* [cit. 21. 8. 2012].

Dostupné z: <http://www.youtube.com/watch?v=pLbx5aSVEfM>

KURTÁG, György. *Játékok*. 1. vyd. Budapešť: Editio Musica, 1979.

LOUDOVÁ, Ivana. *Moderní notace a její interpretace*. 1. vyd. Praha: AMU, 1998. 178 s. ISBN 80-85883-31-7.